

O MAĐARIZMIMA U JEDNOM LOKALNOM GOVORU SRBA I HRVATA U MAĐARSKOJ

Jovan Jerković

(Jugoslavija, 21000 Novi Sad, ul. Antona Čehova 2)

1. Od dolaska Mađara u Panonski basen datiraju njihovi kontakti sa Slovenima, što podrazumeva da su od IX veka, pa kroz ceo srednji vek, nastajale žive političke veze i uspostavljan obostrani kulturni uticaj. Dalji intenzivniji dodiri odvijaju se u okvirima Austrije odnosno Austrougarske, država u kojima je znatan deo Srba i Hrvata živio zajedno sa Mađarima.

U razmatranju međujezičkog uticaja zadržaćemo se na leksici jer su na ovom jezičkom nivou oni najbrojniji i najlakše uočljivi.

O slovenskom uticaju na leksiku mađarskog jezika pisano je detaljno i kvalifikovano, što potvrđuju mnogobrojni radovi i imena njihovih autora.¹ O "mađarizmima" u slovenskim dijalektima, posebno u jeziku Srba i Hrvata, pisano je malo. Opravdanje možemo naći u opštem sudu da broj pozajmljenica u književnom jeziku nije velik.² Njih je znatno više u pojedinim narodnim govorima, posebno u naseljima sa izmešanim srpskim, hrvatskim i mađarskim življem. Međutim, serbokroatistika do danas ne raspolaže iscrpnijim rečnicima pojedinih dijalekata niti ima rečnike pojedinih naseobina u kojima bi se sa dovoljno preciznosti mogao sagledati odnos pozajmljenica i autohtonih reči, odnosno dobiti potpuniji uvid u kojim sferama života su pozajmljenice prisutne u većoj a u kojima u manjoj meri.

Naša pažnja ovoga puta usmerena je na mađarizme u delu leksike Srba i Hrvata u Mohaču.

2. Opisi pojedinih dijalekata najčešće se zadovoljavaju opštim napomena o leksici. U svom opisu dijalekta baranjskih Hrvata (kojima pripada i govor Mohača), P. Stepanović ne pominje leksiku,³ dok za dijalekat baranjskih Srba (kojima pripada i govor Mohača) konstatuje: "Neke reči turskog porekla, kao npr. *odžak*, *pěškir*, *ćuprija* i *avlija* potpuno su istisnule srpskohrvatske sinonime, a druge, kao *pěndžer* ili *sokak* češće su nego odgovarajuće reči *prozor* i *ulica*." I dalje: "Ranije

---

¹ Kniezsa I., *A magyar nyelv szláv jövevényyszavai* I. kötet, 3582; II. kötet, 583–1013 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974, 2. kiadás) i literaturu koja je ovde navedena.

² J. Jerković, *Mađarizmi u Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika (O leksičkim pozajmljenicama)*. Subotica – Beograd, 1966: 173–181.

³ P. Stepanović, *Govori Srba i Hrvata u Mađarskoj*. Gornji Milanovac – Novi Sad – Beograd: Dečje novine – Matica srpska – Vukova zadužbina, 1994: 50–72.

se u dijalektu baranjskih Srba javljalo dosta nemačkih reči, a u novije vreme opaža se preuzimanje mađarskih reči."⁴

Govori Srba i Hrvata u Mohaču pripadaju dvama različitim dijalektima. Međutim, u njima pored evidentnih razlika koje postoje u govorima različitih naroda, postoje i mnogobrojne podudarnosti koje su opšteštokavske ili su pak prihvaćene u dugotrajnom kontaktu. Leksika koja je najvećim delom zajednička, takođe je doprinela međusobnom uticaju dijalekata. U oba dijalekta prisutan je vidan uticaj dominantnog mađarskog jezika koji se upadljivo ispoljava u leksici. Tako "mađarizmi" na svim jezičkim nivoima, a posebno na leksičkom nivou, spajaju ova dva dijalekta.

3. Cilj ovog rada svodi se na to da se na delu leksičke građe jednog lokalnog govora Srba i Mađara u Mađarskoj istaknu samo neki od problema i da se iniciraju sveobuhvatnija i detaljnija istraživanja, interesantna i za serbokroatiste i za hungarologe.

Leksičku građu koju ćemo analizirati sakupila je gđa Marija Ilešne, rođena u Mohaču. To je zbirka od oko 13000 odrednica – leksema, leksičkih spojeva, oblika i sl. Gospođa Ilešne omogućila mi je da se njome koristim, na čemu joj najtoplije zahvaljujem.

Reči u navedenom popisu pripadaju govornom jeziku koji nije unapred pripreman, tj. opuštenom svakodnevnom instrumentu sporazumevanja sugrađana iste nacionalnosti ili pripadnika dve sredine. S obzirom da i jedni i drugi pored svog maternjeg jezika odlično govore i strani (mađarski) jezik na kome se pretežno odvija njihova svakodnevna komunikacija, nisu morali posebno da paze na svoj izraz i iz njega isključuju mađarizme, što je čest slučaj kada govore sa osobama koje ne znaju mađarski jezik.

4. Izdvojenu građu razvrstali smo u sledeće grupe:

1. mađarizmi koje potvrđuje rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika;
2. reči koje se vezuju za mađarski jezik a nemaju adekvatnu zamenu u jeziku primaocu (tzv. ksenizmi);
3. reči iz mađarskog jezika koje imaju odgovarajući srpski ili hrvatski sinonim, ali se on ne navodi u našoj građi;
4. slučajevi kada se uz reč pozajmljenu iz mađarskog jezika paralelno upotrebljava i domaća reč;
5. izbor sa spiska reči koje su sva tri jezika preuzela iz opšteg civilizacionog fonda (internacionalizmi);
6. strane reči koje su u srpski ili hrvatski jezik neosporno ušle posredstvom mađarskog jezika.

---

⁴ N.d. 28–50.

U preuzimanju reči iz mađarskog jezika dolazi do određenih prilagodavanja glasovnom sistemu srpskog (srpskohrvatskog) jezika. Naime, mađarski vokalski sistem je znatno razudeniiji od srpskog jer ima vokale tipa *ö* i *ü*, a dužina i kratkoća dosta utiču na boju vokala *A* i *E* (dužina se u mađarskom označava nadrednim znakom tipa akuta ili dvojnog akuta: *á, é, í, ó, ú, ő, ű*, dok se vokali bez takvog znaka izgovaraju kratko). Naime, *Á* je slično srpskom dugom *a*, dok se *A* izgovara između *a* i *o*; *É* je pak zatvorenije a *E* otvorenije od srpskog *e*. U srpskom jeziku se uobičajenom transkripcijom, što je razumljivo, zatiru neke bitne izvorne razlike.

Konsonantizam je, međutim, blizak srpskom konsonantizmu i lakše se prenosi u pisanju. Jedini uslovni postupak je što se za mađarsko *LY* primenjuje tradicionalna zamena sa *lj* (saglasno nekadašnjem izgovoru i stanju u nekim dijalektima) iako je današnji izgovor *j*.

Uobičajen je sledeći postupak transkripcije mađarskih glasova u srpskom jeziku:

A, Á (i tradicionalno *AA, AÁ*) kao *a*: *Tatabanja (Tatabánya), Gal (Gaal)*;

AI (i trad. *AY* na kraju prezimena) kao *ai*: *Jokai (Jókai), Bočkai (Bocskay)*;

C (i trad. *CZ, TZ*) kao *c*: *Cegléd (Cegléd), Barcai (Barczay), Acél (Atzél)*;

CS (i trad. *CH, TS*) kao *č*: *Čepel (Csepel), Madač (Madách), Sečenji (Széchenyi), Babič (Babits)*;

DZ (zvučni parnjak *c*) kao *dz*: *Brindza (Brindza)*;

DZS kao *dž*: *Bandžal (Bandzsal)*;

E, É (i trad. *EÉ*) kao *e*: *Kečkemet (Kecskemét), Ver (Veér)*;

EI, EY (na kraju prezimena) kao *ei*: *Sinjei (Szinyei), Kelčei (Kölcsey)*;

GH (trad.) kao *g*: *Veg (Végh), Harangi (Haranghy)*;

GY kao *đ*: *Đula (Gyula)*;

H normalno kao *h*: *Hunjadi (Hunyadi)*;

LY kao *lj*: *Karolj (Károly), kiralj (király)*;

NY kao *nj*: *Hunjadi (Hunyadi)*;

O, Ó (i trad. *OÓ*) kao *o*: *Fonjod (Fonyód), Šoš (Soós)*;

Ö, Ő (i trad. *EÖ, EW*) kao *e*: *Etveš (Eötvös um. Ötvös), Terek (Thewrewk um. Török)*;

S (i *SS*) kao *š*: *Miškolc (Miskolc), Košut (Kossuth)*;

SZ kao *s*: *Seksard (Szekszárd)*;

TH (trad.) kao *t*: *Košut (Kossuth), Tot (Tóth)*;

TY kao *ć*: *Mačaš (Mátyás)*, izuzetno u prezimenima kao *ti*: *Verešmarti (Vörösmarty)*;

U, Ú (trad. *UU*) kao *u*: *Đula (Gyula), Kun (Kuun um. Kún)*;

Ü, Ű kao *i*: *Fizešabonj (Füzesabony), Orfi (Orfű)*;

Y je u savremenom pravopisu samo znak za umekšavanje (v. *GY, LY, NY, TY*), a u prezimenima se javlja kao vokal, u vrednosti *i*;

ZS kao *ž*: *Jožef (József)*.

U standardni mađarski konsonantizam ulaze i sledeći suglasnici: *B, D, F, G, J, K, L, M, N, P, R, T, V, Z* – koji se prenose bez promene.⁵

5. Sve reči koje rečnik dveju matica⁶ kvalifikuje kao *mađ.* ili *mađž.* (= mađarizam) potvrđene su i u našoj građi:

KALAPAČ, -ača, pokr.⁷

KARIKA

KATANA ž i m

KEREP m

KEREFEKE ž mn. i KEREFEKI m mn.

KETOŠ m

KEC, keca (instr. kecom, mn. kečevi)

KINČ m pokr. (u građi je reč zabeležena samo u sklopu složenice KINČTAR, isp. t. 7 ovog rada)

KORLAT m pokr.

KORMAN m

KORŠOV, -ova m

6. Od reči za koje ne postoji odgovarajući referent u jeziku primaocu (tzv. ksenizmi) može se izdvojiti jedino reč *kesega*, koja ima vrlo široku areu prostiranja u srpskim i hrvatskim govorima.

7. Relativno visok procenat reči (oko 4% odrednica na *k* u našoj građi) preuzet je direktno iz mađarskog jezika i veoma često bez ikakve adaptacije. U prvoj koloni dajemo formu zabeleženu u govoru Srba i Hrvata u Mohaču, a u drugoj se navodi odgovarajuća reč mađarskog jezika; u zagradi je navedeno njeno značenje, odnosno odgovarajuća reč srpskog i hrvatskog jezika.⁸

kajkaš – *kályhás* (pećkar)

kađlov – *kagyló* (umivaonik, lavabo)

kamaskor – *kamaszkor* (pubertet)

kantinoš – *kantinos* (radnik u kantini)

kanja – *kánya* (koba; RMSMH uz ova reč daje sledeće podatke: ž pokr. kabao duguljastog dna u kojemu se drži mleko, skorup, med itd. (Vuk Rj.)

kardvirag – *kardvirág* (vrsta cveća)

karkete – *karkötő* (grivna, narukvica)

⁵ Prihvaćena je transkripcija data u oficijelnom pravopisu srpskog jezika (M. Pešikan – J. Jerković – M. Pižurica, *Pravopis srpskoga jezika*, poglavlje: *Prilagođeno pisanje imena iz stranih jezika. Imena iz mađarskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 1993).

⁶ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika II–III*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967 – skraćeno: RMSMH.

⁷ Reči se navode iz RMSMH bez značenja koja se uz njih daju.

⁸ Konsultovan je dvojezični rečnik: Hadrovics L., *Magyar–szerbhorvát szótár*. Budapest: Terra, 1973 – skraćeno: Hadrovič 1973.

karperec – *karperec* (narukvica, grivna)
karpit – *kárpit* (tapet/a)
karzat – *karzat* (galerija)
kelet – *kelet* (istok)
kenjesteti – *kényeztet* (maziti se)
kepenja – *köpeny* (ogrtač)
kepvišelo – *képviseelő* (poslanik, zastupnik)
keringezni – *keringőzik* (igrati valcer)
kertiz – *kertész* (vrtlar, baštovan)
keslet – *készlet* (1. zaliha, 2. pribor)
ketelkedni (se) – *kétkedik* (sumnjati)
ketrec – *ketrec* (kavez)
kezbešetin – *kézbesít* (uručiti/uručivati)
kezeš – *kezes* (jamac, žirant)
kezešlabaš – *kezeslábas* (nespretan)
kiadoš – *kiadós* (izdašan)
kikirič – *kikerics* (mrazovac, mrazovnik)
kinčtar – *kincstár* (erarski, fiskalni)
kip – *kép* (slika)
kirandulni – *kirándul* (ići na izlet)
Kišalfeld – *Kisalföld* (Mali Alföld, geogr.)
kivet – *követ* (poslanik)
keret – *köret* (garniranje)
kormanuš – *kormányzó, kormányos* (guverner, namesnik)
keremkefe – *körömkefe* (četkica za nokte)
kozđuleš – *közgyűlés* (sednica)
kozjeđzo – *közjegyző* (javni beležnik)
kozmondaš – *közmondás* (poslovica)
kozonšegeš – *közönséges* (običan)
kespont – *központ* (središte, centrala)
kubikuš – *kubikus* (kubikaš = radnik na zemljanim radovima)
kukta – *kukta* (parakuvar, pomoćni kuvar)
kuldunc – *küldönc* (posilni vojnik)
kulturhaz – *kultúrház* (dom kulture)
kilfeld – *külföld* (inostranstvo)
kilenjarat – *különjárat* (poseban ulaz)

8. Kao sinonimijski parovi ili nizovi dolaze sledeće reči mađarskog jezika i domaće (odomaćene) reči srpskog i hrvatskog: *kabat* (mađ. *kabát*) i *kaput*; *kanal* i *čatorna* (*csatorna*); *kalapač* (*kalapács*) i *čekič*; *karačonjfa* (*karácsonyfa*), *kris-kindli* i *jelka*; *keringe* (*keringő*) i *valcer*; *komp* (*komp*) i *skela*; *kontar* (*kontár*) i *šeptljja*; *kirakat* (*kirakat*) i *izlog*; *korlat* (*korlát*) i *ograda*.

Vredno bi bilo na široj građi istraživati da li je došlo, prema očekivanju, i u kolikoj meri, do diferencijacije u upotrebi jednog od članova parova. Mi raspolažemo samo potvdama za reči *karačonjfa* i *kriskindli* koje označavaju ukrasno božićno (novogodišnje) drvo dok *jela (jelka)* označava vrstu drveta. U matičnoj zemlji u oba značenja uopšteno je *jelka (božićna/novogodišnja jelka)*.

9. Internacionalizmi predstavljaju najduži spisak reči koje spajaju srpski i hrvatski s mađarskim jezikom. Tako je od ukupnog broja reči na slovo *k* (902) zabeleženo 111 leksema iz različitih jezika potvrđenih u sva tri jezika, što čini oko 4% celokupne građe.

Ilustracije radi navešćemo dvadesetak ovih reči:⁹ *kabare* (franc.) – *kabaré*, *kabala* (hebrejski) – *kabala*, *kabel* (engl.) – *kábel*, *kalorija* (lat.) – *kalória*, *kampanja* (tal.) – *kampány*, *kanal* (lat.) – *kanális*, *kanta* (nem.) – *kanna*, *karat* (grč.) – *karát*, *karavan* (tur.) – *karaván*, *karijera* (tal.) – *karrier*, *kavijar* (tur.) – *kaviár*, *kefir* (tatarski) – *kefir*, *kifla* (nem.) – *kifli*, *klima* (grč.) – *klima*, *korbač* (tur.) – *korbács*, *kriza* (grč.) – *krízis*.

Sve reči iz prve kolone potvrđuje u navedenoj formi i RMSMH. Pretpostavlja se da se one direktno vezuju za jezike iz kojih potiču jer su poznate na celokupnom srpskom i hrvatskom jezičkom području. Međutim, u govoru Srba i Hrvata u Mohaču nije isključeno i posredstvo mađarskog jezika ili podsticaj za njihovu češću pojavu. Određivanje prema izvornom jeziku izvršeno je takođe prema RMSMH, a mađarski ekvivalent naveden je prema Hadrovičevom rečniku.

10. Određeni broj internacionalizama sa sigurnošću se može vezati za mađarski jezik kao posredni jezik: *kabin* (franc. *kabina*) – *kabin*, *kataster* (lat. *katashtar*) – *kataszter*, *komuništa (komunista)* – *kommunista*, *konzulatuš* (lat. *konzulat*) – *konzulátus*, *kristaj* (grč. *kristal*) – *kristály*, *kaštej* (lat. *kaštel*) – *kastély*, *kanape* (franc. *kanabe*) – *kanapé*, *kantinoš* (tal. *kantina*) – *kantinos*.

11. Na jednom segmentu leksičke građe učinjen je pokušaj da se pokaže opseg i karakter uticaja dominantnog (mađarskog) jezika na maternji jezik Srba i Hrvata u Mađarskoj.

Izneta građa može, međutim, biti interesantna i za serbokroatiste i za hugarologe i to za istraživanja veoma različitog tipa. Navešćemo neka od njih:

- a) s aspekta istorijske (dijahrone) lingvistike;
- b) kao građa za etimološka istraživanja i etimološke rečnike;
- c) sa gledišta pojedinih lingvističkih disciplina: fonetike (fonologije), morfologije, tvorbe reči, semantike;
- d) s aspekta kulturnih, privrednih i društvenih i drugih uticaja u prihvatanju reči iz drugih jezika. Itd.

⁹ U prvoj koloni reči se navode prema RMSMH a u drugoj prema Hadrovič 1973.